

פרק יג / ברוריה בן-דוד (וייס)

בפרק זה נלמד על מלכות ישראל בימי המלכים צאצאי יהוא: יהואחז (א-ט), ויהואש (י-כה). ועל שעבוד ישראל לארם. יהוא מלך עשרים ושמונה שנים בשומרון (י לו), ויהואש מלך ביהודה בשנת שבע ליהוא (יב ב). נמצא שיהואחז מלך בשנת עשרים ואחת ליהואש. בפס' א כתוב: "בשנת עשרים ושלוש שנה ליהואש בן אחזיהו מלך יהודה מלך יהואחז בן יהוא על ישראל בשמרון" (פס' א). כנראה מנו הכתובים ליהוא וליואש שנים קטועות. כמו שמונים למלכים: מאחד בניסן ראש השנה למלכים (מ' ר"ה א א). כלומר: מי שנמלך אפילו יום אחד לפני א' בניסן, ב-א' בניסן מונים לו שנה שנייה למלכותו.

יהואחז עשה "הרע בעיני ה' וילך אחר חטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל, לא סר ממנה" (פס' ב). ימי יהואחז הם תקופת השפל בתולדות מלכות שומרון. חזאל מלך ארם ובן הדד בנו השתלטו על מלכות ישראל כל ימי יהואחז (פס' כב). על ירידתה של ישראל ודלדולה בימי יהואחז מעיד הכתוב: "כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי, כי אבדם מלך ארם וישמם כעפר לדש" (פס' ז). מספרן הזעום של מרכבות המלחמה מדגיש את גודל האבדה של ישראל. "עשרה רכב" בניגוד לחיל הרכב של אחאב שנמנה בשעתו עם הגדולים שבחילות הרכב באזור כולו, כפי שעולה מתעודה אשורית על מלחמת קרקר. חזאל שם את ישראל למרמס. דש (רמס) את עם המלחמה עד שהיו כעפר הנרמס ברגליים כמו שדשים את התבואה. יש הסוברים שהמצור הממושך על שומרון והרעב שהיה בעיר מחמת המצור המסופר בפרק ו' היה בימי יהואחז. אכזריותו של חזאל מלך ארם בימי יהואחז השאירה רשמים עמוקים בקרב העם, כנראה הנביא עמוס שחי בתקופה מאוחרת מזכיר זאת (עמ' א ג יג). הנביא עמוס מתאר את מעשיהם האכזריים של הארמים ושל בני עמון בעבר הירדן המזרחי שעינו בעינויים קשים את תושבי הגלעד, כדי להשמיד את היישוב הישראלי שבחבל ארץ זה, והוא מנבא לדמשק ולארם אחרית מרה. רמז למעשים הללו נשמע בדבריו של אלישע לחזאל במל"ב ח יב. "ויחל יהואחז את פני ה'" (פס' ד). ככתוב במעשה העגל: "ויחל משה את פני ה' אלקיו" (שמ' לב יא). ובאיש האלוקים שבא להוכיח את ירבעם (מ"א יג ו). בכל הפעמים הללו "חלה" הכוונה לתפילה נרגשת רצופה תחנונים ובקשות לה'. יהואחז הוא הראשון לכל מלכי ישראל שמפורשת בו תפילה לה'. "וישמע אליו ה'", כי ראה את לחץ ישראל, כי לחץ אתם מלך ארם" (פס' ד). הצירוף "לחץ ישראל" יחידאי במקרא.

אין ה' רוצה לראות בצערם של ישראל לפיכך הוא נענה לתפילתו של יהואחז, ונתן לישראל מושיע שהעניק להם לפרק זמן קצר שלווה וביטחון. יש המפרשים שהמושיע הכוונה לבנו יהואש שנלחם והחזיר את הערים מיד בן הדד בן חזאל שלקח אותם מיהואחז אביו.

אף על פי שזכו ישראל לתשועה "לא סרו מחטאת בית ירבעם אשר החטיא את ישראל בה הלך, וגם האשרה עמדה בשמרון" (פס' ו). למרות שעקר יהוא את הבעל מישראל (י' יח-כח) נשאר פסל האשרה עומד בשומרון. ב"י לא מיחו נגד מלכם אלא גם היו שותפים למעשיו. בדרך זו של חטא הלכו כל מלכי ישראל, למעט הושע בן אלה האחרון שבהם. הושע בן אלה גם עשה הרע בעיני ה', רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו (יז ב).

הצלתו של יהואחז באה כנראה כשחידשו האשורים את מסעותיהם הצבאיים לסוריה והתקיפו את ארם דמשק. ייתכן שלמאורעות אלה מכוונים דברי הכתוב בפסוק ה': "ויתן ה' לישראל מושיע, ויצאו מתחת יד ארם, וישבו בני ישראל באהליהם כתמול שלשום". "וישכב יהואחז עם אבתיו, ויקברהו בשמרון, וימלך יואש בנו תחתיו" (פס' ט).

יהואש (יואש) בן יהואחז מלך ישראל דור שלישי ליהוא, עלה למלוכה בשנת שלושים ושבע ליהואש מלך יהודה ומלך שש עשרה שנה בשומרון. יואש עלה למלוכה בשעה שמלכות שומרון התחילה להתאושש מן השעבוד הארמי של ימי יהואחז אביו. בימיו החלה ההצלחה להאיר פנים לישראל. יואש המשיך בשחרור שומרון משלטונם של הארמים.

מה היה המצב הדתי ביהודה בימי יואש?

"ויעש הרע בעיני ה' לא סר מכל חטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל בה הלך" (פס' יא).

בפסוק יג כתוב: "וישכב יואש עם אבתיו, וירבעם ישב על כסאו, ויקבר יואש בשמרון עם מלכי ישראל". בפסוקים הבאים מסופר על יואש. לכן מקומם הנכון של פסוקים יב - יג הוא בפרק יד (טו-טז) שבהם חזרו וכתבו שנית את דברי החתימה למלכותו של יהואש.

רש"י כותב: למה נכתבו כאן שני מקראות הללו? שהרי עוד לפנינו הוא מספר והולך בדברי יואש וחוזר וכותב "ויתר דברי יואש" (יד טו-טז). ותשובתו של רש"י: ואומר אני שלא נכתבו אלא להפסיק, שלא לסמוך מיתת אלישע למקרא של עבודת כוכבים. לומר: ויעש הרע וגו' ואלישע חלה וגו'.

בפסוקים הבאים נלמד על יחסו המלבב של יואש לאלישע. אלישע חלה במחלה קשה שעתיד היה למות בה. יואש בא לבקרו. הוא היחיד בכל מלכי ישראל ויהודה

שירד לביתו של נביא כדי לסעדו בחוליו. ביקור חולים גם נזכר בפרק ח פס' כט. אחזיהו בן יהורם מלך יהודה בא לבקר את יורם בן אחאב מלך ישראל הפצוע ששב משדה הקרב ברמות גלעד להחלים ביזרעאל. למדנו על הכבוד הרב שחלקו מלכי ישראל לאלישע כבר בתחילת דרכו כנביא: "וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום" (ג יב). לא מצוין היכן שכב אלישע חולה, יכול להיות בעיר מולדתו אבל מחולה (מ"א יט טז) הנמצאת בעמק הירדן, או בקרבת אחד מבתי המדרש של הנביאים שבעמק הירדן, היות ומקום קבורתו היה בעמק הירדן נראה ששם שהה בעת חוליו. יואש היה מדוכא ועצוב מאוד בשעת ביקורו אצל אלישע. הוא ידע שאלישע הולך למות ונפרד מישראל "ויבך על פניו". יואש בכה לפני אלישע. יחיד הוא יואש מכל מלכי ישראל שבכה במעמדו של הנביא. גם הלשון "בכה על פניו" יחידאי במקרא.

כיצד הביע המלך את רגשותיו?

בבכי ובאותה קינה שקונן אלישע על אליהו: "אבי אבי, רכב ישראל ופרשיו" (ב יב). גם אלישע היה מגן ומבטח לישראל כפי שהיה אליהו, בדומה לחיל הרכב והפרשים המגנים על הממלכה. סיועו הרוחני שקול כנגד רכב ופרשים. רלב"ג פירש: כי הוא (אלישע) גבורת ישראל וכוחם בו, ינצחו במלחמותיהם בעצותיו שייתן להם בדבר ה'. הלשונות "רכב ופרשים" ערוכים נגד הרכב והפרשים שהשמיד מלך ארם (פס' ז).

במה עודד הנביא את המלך?

אלישע ניבא ליואש שינצח את הארמים באפק שבעבר הירדן המזרחי, כמו שקרה בתקופת המלך אחאב (מ"א כ כט-ל).

מה עשה אלישע?

אלישע עשה מעשה סמלי ששימש אות למפנה לטובה שיחול על ישראל. אלישע ציווה על יואש להביא לו קשת וחצים. "ויאמר למלך ישראל: הרכב ידך על הקשת, וירכב ידו, וישם אלישע ידיו על ידי המלך" (פס' טז). אלישע מברך בכך את ידו ומשפיע עליה מכוחו הרוחני להילחם באויבי עמו. אלישע ציווה על יואש לפתוח החלון "קדמה" בכיוון ארץ ארם, ששכנה מקדם (ממזרח) לארץ ישראל. ככתוב: "ארם מקדם" (יש' ט יא). "ויאמר אלישע: ירה, ויור". בשעה שיואש ירה את החץ בכיוון החלון שהיה פתוח לצד קדם, אמר אלישע: "חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם". חץ זה מסמל את התשועה, את הניצחון שה' ינחיל לך על ארם. "והכית את ארם באפק עד כלה" (פס' יז). כתב רד"ק: נאמר לאלישע בנבואה כי באותו מקום שהייתה אז התשועה תהיה עוד התשועה לישראל במלחמת ארם.

מדוע קצף הנביא על המלך יואש?

הנביא ציווה על יואש : הך את החצים בכיוון הארץ בלי לדרוך את הקשת, המעשה מסמל את המכה הגדולה שיכה את ארם ויפילם ארצה. הנביא סבור היה שהמלך יוסיף להכות בחצים עד שיאמר לו די, אך המלך הפסיק להכות אחרי שלש פעמים. "ויקצף עליו איש האלקים" על שהפסיק להכות בחצים ארצה בלא שנטל רשות מאת הנביא. אלישע אמר למלך : היית צריך להכות חמש או שש פעמים, ולכן היה זה אות רע בעיני הנביא. כי בחמישה שישה ניצחונות היה עולה בידי להשמיד את ארם לגמרי, ואילו בשלוש פעמים לא יהיה זה ניצחון סופי ומכריע של ישראל על ארם כפי שקיווה הנביא. בפסוק כה נאמר שיואש הכה את הארמים שלוש פעמים והשיב לישראל את הערים שנפלו בידי מלך ארם בימי אביו. הכוונה לאזורי עבר הירדן המזרחי שכבש חזאל או בן הדד בנו מידי יהואחז בתקופת השפל שעברה על ישראל.

לאחר מעשה החצים אנו לומדים על מותו של אלישע. "וימת אלישע ויקברהו". בלשון רבים - לרמוז שרבים מישראל השתתפו בקבורתו. כך נכתב ביהואחז המלך (פס' ט), וגם בשמואל "רבן של נביאים" (ש"א כה א). חז"ל כתבו שאלישע פרנס את ישראל למעלה משישים שנה יותר מכל נביא אחר.

"וגדודי מואב יבאו בארץ בא השנה" (פס' כ). בתחילת השנה החקלאית באביב באו גדודי מואב לבזוז את שדות ישראל. גדודי מואב באו דרך הירדן שהיא הדרך הקרובה ביותר ממואב לישראל. מלבי"ם מפרש: אחרי שעברה שנה מעת שנקבר אלישע. כלי היקר כתב : שבימי אלישע הוא היה רכב ישראל ופרשיו ולא היו באים גדודים, כי בזמן שהצדיק בעולם הוא הודו והדרו ומגן וצדיק יסוד עולם, ולא זו בלבד כי אפילו בעודו מת קודם קבורה מגן הוא ועל כך נאמר : "וימת אלישע ויקברהו". ניתן לומר שבסיפור על גדודי מואב יש משום סגירת מעגל בחייו של אלישע, כי תחילת נבואתו לישראל הייתה על מואב (ג יז ואילך).

הקברנים לא הספיקו לחפור קבר לאדם, מפני שנאלצו למהר ולברוח מפני גדוד המואבים. ייתכן שהוצרכו לפתוח פתח במערת קברים ולהשליך לתוכה את הגופה. גופת המת התגלגלה ונגעה בעצמות אלישע. האיש המת עמד על רגליו וקם לתחייה, וכך הפך אלישע גם לאחר מותו ל"איש אלקים קדוש" (ד ט). "גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן" (חולין ז ע"ב), ופירש שם רש"י: "ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי". ואילו בחייו כשרצה אלישע להחיות את בן השונמית הוצרך לשים פיו על פיו, ועיניו על עיניו ולבקש רחמים.

"וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז" (פס' כב) כנבואת אליהו (מ"א יז יז) ואלישע (ח יב).

